ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 339.166.5

ОСОБЛИВОСТІ І СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Вишневська О.М., д.е.н.
Акімова А.О.
Миколаївський державний аграрний університет

В статті обґрунтовано сутність і особливостей інтелектуального капіталу і його вплив на розвиток всіх сфер суспільства. Досліджуються теоретичні складові і сутність інтелектуального капіталу, особливості його структурних елементів: людського, структурного і споживчого капіталу. Проведено аналіз процесу формування інтелектуального капіталу і виявлено причини, які обмежують створення інтелектуального продукту.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, структурний капітал, споживчий капітал, знання, суспільство.

In the article the author gives determination of intellectual capital and its influence on development of all spheres of society. Theoretical problems of determination essence of intellectual capital, features of its structural elements: human, structural and consumer capital were explored. The analysis process of forming is carried out intellectual capital and found out reasons which limit the creation of intellectual product.

Keywords: intellectual capital, human capital, structural capital, consumer capital, knowledge, society.

Актуальність проблеми. Сучасна структурна перебудова, зумовлена глобалізаційними змінами, призвела до кардинальної перебудови матеріального і людського чинників у суспільному розвитку. На сучасній стадії розвитку суспільства продуктивні сили людини реалізуються в формі людського капіталу, найбільш цінним його активом стають освіта, знання і досвід.

© Вишневська О.М., Акімова А.О., 2013

На протязі всієї історії людства знання були найважливішим фактором його економічного і інтелектуального розвитку. Багатство будь-якого суспільства більшою мірою визначають не накопичені матеріальні блага, а рівень життя і ступінь розвитку людини, її накопиченні знання. Саме людина в кінцевому підсумку є єдиним виробником і споживачем створюваних благ.

Аналіз останніх наукових досліджень. Розвиток теоретико-методологічних і прикладних засад дослідження концепції інтелектуального капіталу, його формування, розвитку та використання знайшов відображення в багатьох роботах вітчизняних і зарубіжних учених. Вагомий внесок в розробку теорії інтелектуального капіталу зробили такі відомі у світі вчені, як К. Беккер, Д. Белл, П. Дракер, М. Кастельс, Р. Райх, Т. Стюарт, М. Мелоун, П. Пільцер, О. Тоффлер, С. Хантінгтон, Ф. Фукуяма та ін. Більшість вітчизняних фахівців присвятили свої наукові праці окремим елементам інтелектуального капіталу. Серед них окремі аспекти функціонування інтелектуального капіталу висвітлені в працях Л. Абалкіна, О.Ю. Амосова, Д.П. Богині, І. Журавльової, О. Лапіна, С. Легенчук, Н. Маркової, Р. Романів, О. Стрижак, А. Чухно.

Проте структура інтелектуального капіталу, теоретико-методологічні аспекти його формування та механізм ефективного використання в сучасному суспільстві досліджені недостатньо. Вивченню інтелектуального капіталу в розрізі підприємств і організацій України приділяється недостатньо уваги.

Метою роботи є виявлення економічного змісту інтелектуального капіталу, особливостей його формування і обґрунтування напрямів розвитку у сучасному суспільстві, пошук і вирішення проблем формування інтелектуального капіталу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сучасні тенденції якісних зрушень у структурі виробництва та суспільства свідчать про те, що інтелектуальний капітал став домінуючим фактором економічного розвитку країн світу. Основну роль у процесі глибокого перерозподілу економічних суб'єктів за видами діяльності, галузями господарства, зміни технологічного способу виробництва, глибокої структурної перебудови, появи принципово нових ринків продуктів і послуг за умов глобалізацій них змін відіграє наука. Роль науки у відтворенні інтелектуального

капіталу полягає в тому, що на основі використання принципово нових наукових принципів, ідей, відкриттів відбувається зміна науково-технічної парадигми розвитку і перехід до нового технологічного укладу.

Поняття «інтелектуальний капітал» у науковій літературі з'явилось порівняно недавно – у 90-х роках минулого століття. Першим, поняття інтелектуального капіталу, ввів у науковий обіг великий економіст - Дж. Гелбрейт. Більш конкретно говорити про інтелектуальний капітал почали після публікації книги Е. Брукінга «Інтелектуальний капітал» [2].

Сутність інтелектуального капіталу дуже складна, оскільки для нього характерна значна кількість аспектів функціонування, що і обумовлює наявність різних поглядів. Існує дуже багато підходів до визначення інтелектуального капіталу, які розглядалися відомими вченими. Їх можна згрупувати за періодами дослідження інтелектуального капіталу (таблиця).

Раніше використовувалась концепція «людського капіталу», яка була згодом замінена на концепцію «інтелектуального капіталу». При цьому людський капітал почав розглядатися як основна складова інтелектуального капіталу, хоча деякі вчені ототожнюють інтелектуальний і людський капітал.

Узагальнивши наявні підходи до природи інтелектуального капіталу, можна зробити висновок про переважання поглядів на нього з точки зору діяльності організацій. На регіональному рівні більшістю вчених інтелектуальний капітал практично не розглядається.

Існує різноманітна кількість визначень інтелектуального капіталу. Як вважають ряд вчених, інтелектуальний капітал характеризує знання і інтелектуальний потенціал організації [5]. Він має такі складові: людський капітал, організаційний або структурний і споживчий капітал.

За проведеним нами опрацюванням літературних джерел виявлено, що людський капітал є сукупністю знань, навичок, творчих здібностей, а також спроможністю власників і наукомістких працівників відповідати вимогам і задачам компанії.

Структурний капітал являє собою програмні засоби, програмне забезпечення, бази даних, організаційну структуру, патенти, товарні знаки, а також всілякі організаційні механізми, які забезпечують продуктивність працюючих і функціонування компанії.

Таблиця 1. *Погляди дослідників на інтелектуальний капітал**

Дослідники	Характеристики інтелектуального капіталу			
	Сутність	Основні елементи	Рівень існування	Рік публікації
Едвінсон Л.	особливе поєднання людського та структурного капіталу	людський і структурний капітал	корпоративний	1998
Іноземцев В.	колективний мозок, який акумулює знання та інформацію	людський, соціальний і організаційний капітал	корпоративний	1998
Зінов В.	знання, які можна перетворити на прибуток та оцінити	людський, структурний і споживчий капітал	корпоративний	2001
Бутнік-Сіверський О.Б.	інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку	людський, структурний і клієнтський капітал	корпоративний	2002
Армстронг М.	запас корисних знань і інформації	людський, соціальний і організаційний капітал	корпоративний, суспільний	2002
Геєць В.М.	люди та знання, якими вони володіють	людський і структурний капітал	корпоративний	2006

* Представлено автором з використанням [3].

Споживчий капітал представляє собою майбутніх споживачів продукції компанії, її спроможність задовольнити їх запити.

Основою цих трьох складових є людські ресурси – найбільша динамічна компонента спроможності компанії отримувати прибуток тривалий час. Вважається, що людський капітал не може бути власністю компанії, а структурний капітал може бути оформлений у власність і може виступати в якості об'єкту купівлі-продажу.

Отже, інтелектуальний капітал – це знання, які можуть бути перетворені в прибуток і оцінені. Таке широке визначення, на думку вчених, охоплює будь-які технологічні, управлінські і ринкові новини, які можуть бути інновацією, тобто приносити додатковий прибуток.

Враховуючи все вищезазначене, людський капітал є частиною інтелектуального капіталу, яка має безпосереднє відношення до людини. Це знання, практичні навички, творчі здібності людини, їх моральні цінності, особистісні і лідерські якості, культура праці, які використовуються індивідом чи організацією для отримання доходу. Носіями інтелектуального капіталу є спеціально підготовлений

персонал підприємства, а також його структури і клієнти. Величина інтелектуального капіталу в організації визначається як різниця між ринковою оцінкою вартості капіталу та її фізичним активом.

Сучасний рівень вимог будь якої організації, підприємства або виробництва, щодо властивостей працівника включає певні критерії його суто професійних здібностей і особистих якостей, які виступають його неодмінною складовою. Але простий поділ характеристик сучасного працівника на особисті і професійні є недостатнім у сучасних умовах. У складі особистих якостей все більшого значення набуває така група навичок, як комунікативні – тобто здатність індивіда будувати відносини з іншими людьми і працювати в колективі. У свою чергу професійні якості можуть бути загального і дуже спеціалізованого змісту. Не вдаючись у детальний аналіз змісту кваліфікації сучасного працівника, визначимо такі основні групи його якостей:

- особисті якості – ці риси характеризують конкретну особистість саму по собі: працелюбність, організованість, чесність, відповідальність, патріотизм, темперамент тощо;

- комунікативні якості – характеризують ставлення особистості до людей, що її оточують: вміння працювати в колективі, знаходити спільну мову з іншими працівниками, лідерство тощо;

- пізнавальні якості – це загальні навички і знання щодо усвідомлення навколишнього світу: загальний науковий і культурний світогляд особистості, творчість і самостійність мислення, готовність до постійного навчання протягом життя;

- професійні якості – це навички виконання суто професійних обов'язків: специфічні знання та навички, виробничий досвід тощо [4].

Сучасне суспільство потребує не стільки фахівців, які досконало володіють всіма тонкощами однієї спеціалізованої справи, скільки таких фахівців, які зможуть діяти в нових, не передбачуваних, швидко змінюваних умовах. Тому дуже важливими рисами сучасного працівника виступають творчість і самостійність мислення, креативність.

Професійні якості працівника, у першу чергу, мають безпосередню економічну цінність, тому що від типу, ступеню і якості підготовки працівника залежить і рівень його доходу.

Отже, величина віддачі від освіченості працівника і для нього, і для

підприємства, і для суспільства в цілому буде залежати від продуктивності його праці і відбиття, віддзеркалення її зростання в оплаті праці.

Таким чином, в наш час, значення інтелектуального капіталу зростає, що стає фактором, який визначає основне втримування усіх напрямів ділової активності. Без нього втрачають свою практичну значимість і виявляються непридатними інші види капіталу. Інтелектуальний капітал є не тільки формалізованими знаннями, укладеними у результати дослідження, патенти, ліцензії, але й навички практичного характеру, неуважні в середовищі співробітників, знання конкретних технологічних прийомів, управлінських рішень, організаційний досвід.

Також відбувається зростання впливу індивідуального знання і індивідуального таланта в рішенні науково-технічних проблем, що економічно відображається в завоюванні споживачів і ринковому успіху.

За сучасних умов, виникають протиріччя не тільки у формуванні, а і оцінюванні інтелектуального капіталу. Трансформаційна криза в Україні зумовила руйнацію науково-технологічної і духовно-моральної складової національного інтелектуального капіталу. За роки незалежності поширилися процеси депопуляції населення, зменшення народжуваності і зростання смертності, у тому числі і серед населення працездатного віку; величезних втрат продовжує завдавати інтелектуальному капіталу і науково-технічному потенціалу міграція висококваліфікованих кадрів. Існує тенденція до зростання сукупних витрат на освіту, водночас за величиною фінансових втрат на душу населення вона поступається більшості країн світу, займаючи, зокрема, в Європі одне з останніх місць, до того ж інтелектуальний потенціал практично не трансформуються у виробництво. Негативний вплив здійснює і низький рівень фінансування сфери охорони здоров'я і соціально-культурної сфери.

Потреба у якісному розвитку своїх навиків, розвитку виняткових навиків, які є особливо цінними в сучасній економіці, примушує людину вчитися і працювати вузько спеціалізовано, що скорочує можливості в легкій і швидкій зміні місця роботи і своєї професії. Для більшої частини людей, які не володіють винятковими навиками, існує вельми неоднозначна перспектива в майбутній кар'єрі, їм доводиться працювати в менш сприятливих умовах.

У світові лідери все більше виходять країни, які, на перший по-

гляд, не мають для цього ніяких ресурсних передумов. У післявоєнні роки Німеччина і Японія, пізніше Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, останнім часом – Ісландія, Фінляндія та ін. Ці країни передусім поставили своїм пріоритетом розвиток освіти і науки, перехід на якісно нові, ресурсозберігаючі, маловідходні та екологічно чисті технології виробництва. Таким чином, якщо раніше просто визнавалася вирішальна роль освіти в розвитку суспільства, то тепер освіта і наука сприймаються як стратегічні фактори забезпечення соціально-економічного прогресу та виживання цивілізації в умовах загострення глобальних проблем.

Глобалізаційні зміни і тенденції замінюють інтелектуальний фактор, який виявляється більш пристосованим до сучасних умов. Виходячи з цього, у процесі формування національного інтелектуального капіталу виникають певні суперечності, а саме : стрімке старіння професійних навиків і необхідність постійного навчання або зміни професії, скорочення оплати праці і поява техноеліт, скорочення рівня захищеності працівників і підвищення конкуренції між ними, зникнення меж між робочим і неробочим часом.

Висновки. Будь яке сучасне підприємство або організація без інтелектуального капіталу є неповноцінним. Саме інтелектуальний капітал відіграє провідну роль в економіці знань, як стратегічний ресурс при забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку.

Інтелектуальний капітал можна розглядати як основу продуктивних сил сучасного суспільства. Він має надзвичайно складну структуру і багатовекторність прояву, що визначають механізм його функціонування. Питання структури інтелектуального капіталу є дискусійним. Узагальнивши підходи різних вчених до сутності і структури інтелектуального капіталу, ми пропонуємо виділити три його складові: людський, соціальний та організаційний капітали. Кожна складова інтелектуального капіталу здійснює вплив на розвито соціально-економічної і соціально-культурної сфери.

Здатність країни до формування і ефективного використання інтелектуального капіталу визначає можливості її подальшого економічного розвитку на основі переходу до вищого технологічного укладу, до постіндустріального суспільства. Стратегічні завдання подальшого розвитку полягають у зміні моделі соціально-економічного зростан-

ня, яка має ґрунтуватися на формуванні та використанні інтелектуального капіталу, пріоритеті інноваційної діяльності. Здатність підприємства до формування, оцінки і ефективного використання інтелектуального капіталу визначає можливості його подальшого сталого розвитку і конкурентоспроможність на ринку праці.

Вивчення причин, які обмежують можливості ефективного формування інтелектуального капіталу, і пошук способів розв'язання цієї проблеми, визначає подальші наукові дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брежнєва-Єрмоленко О.В.,. Проблеми формування інтелектуального капіталу в Україні / О.В. Брежнєва-Єрмоленко, І.А. Давидова // Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2002 рік.
2. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О.Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16-27.
3. Геєць В.М. Україна у вимірі економіки знань / За ред. акад. НАН України В.М.Геєця. - К: «Основа», 2006. – 592 с.
4. Каленюк І.С. Інтелектуальний капітал: проблеми визначення та структуризації / І. С. Каленюк // Науковий вісник ЧДІЕУ. – № 1. – 2008.
5. Курило Л.І. Інтелектуальний капітал теоретичний аспект / Л.І. Курило // Економічні науки / Економіка промисловості // Академія муніципального управління. - м. Київ, 2008 рік.
6. Пожуєв В.І. Інтелектуальний капітал як стратегічний потенціал організації/ В.І.Пожуєв / Гуманітарний вісник ЗДІА випуск 37.- м Запоріжжя, 2009.